

Лекція 6

Сутність цінності. Проблема загальнолюдських цінностей.

1. Поняття «цінність» і суміжні поняття

Термін «цінність» означає будь-що, що, на думку окремої людини чи спільноти, варте слідування, просування чи привілеїв. Це може бути будь-яка річ (гроші, їжа, об'єкт мистецтва), стан розуму (спокій, безпека, упевненість) або поведінка, яка є результатом цих речей чи станів розуму (захист невинних, правдивість, творчість).

Цінність не ототожнюється з **бажанням**. Бажати будь-чого означає хотіти чогось, не замислюючись над цим; тобто бажання може впливати з інстинкту, спонукання або фізичної потреби. Цінність може походити з бажання або низки бажань, проте цінність виникає після роздумів про те, чи є добрим об'єкт такого бажання. Філософи зосереджуються на тому, як ми переходимо від наших бажань до наших цінностей, часто фокусуючись на слові «добро». Філософ Дж.Е. Мур (1873–1958 рр.) стверджував, що слово «добро» не може мати визначення, адже не існує стандарту, за яким ми можемо дізнатися, що означає добро. Він назвав цю нездатність надати визначення оцінювальним термінам «натуралістичною помилкою», яка ґрунтується на припущенні, що в природі або в дійсності існує дещо, із чим можуть збігатися оцінювальні терміни. Він стверджував, що добро – не натуралістична якість, оскільки його існування не можна підтвердити науково (Болдуїн, 2010 р.).

Кожна людина буде цінувати певні речі, стани розуму або поведінку, оскільки вони пов'язані з її вихованням і соціальним контекстом. Кожна спільнота буде віддавати перевагу певним речам, станам і типам поведінки внаслідок свого географічного положення, історичної траєкторії або ідеологічного тла. Однак стверджувати, що існують загальнолюдські цінності, означає прагнути виявити те, що стосується всіх людей і спільнот з огляду на їхню людяність. Такі загальнолюдські цінності можуть виникати як

наслідок наукових досліджень, тестування із соціальних наук або філософських роздумів.

Вони також можуть виникати внаслідок насильницьких і неприйнятних методів, як-от імперська влада, ідеологічний і релігійний прозелітизм чи економічна експлуатація. Таким чином, дослідження загальнолюдських цінностей вимагає уваги не лише до самих цінностей, а й до того, у який спосіб такі цінності постали в поточному глобальному порядку.

Цінності є предметом етичного дослідження. Іноді терміни «етика», «мораль» і «цінності» об'єднуються в один предмет. В англійській мові заведено використовувати ці терміни як синоніми, але філософи розрізняють їх. Цінності й **моральні якості** тісно пов'язані, хоча моральні якості та мораль, на думку більшості філософів, є наслідком раціональності, тоді як цінності можуть виникати із соціального контексту, емоційних схильностей або способу мислення. Як було зазначено вище, цінність відрізняється від простого бажання, оскільки перше – це те, чого ми хочемо після певних роздумів про те, чи дійсно це є добрим. З іншого боку, **етика** – це вивчення моральних норм, включно з їх походженням, використанням, обґрунтуванням та взаємозв'язками.

2. Проблема загальнолюдських цінностей

Існували спроби сформулювати **загальнолюдські цінності**. Професор **Ганс Кунг**, католицький богослов, який викладає в Тьубінгенському університеті в Німеччині, допоміг створити Парламент світових релігій, який видав *Декларацію глобальної етики*.

Індуїстський духовний лідер **Шрі Шрі Раві Шанкар** також видав *Загальну декларацію людських цінностей*. Обидва документи наголошують на цінностях та в багатьох важливих питаннях збігаються.

Як знайти загальнолюдські цінності? Існує багато способів досліджувати існування таких цінностей. Ці підходи, імовірно, можна розділити на три великі категорії: *наукові, історичні та діалектичні*. Такі

категорії можна представити трьома різними філософами: **Аристотелем, Менцієм і Юргеном Габермасом.**

Підхід Аристотеля

Аристотеля (384–322 рр. до н.е.) вважають одним із трьох великих філософів Стародавньої Греції. Ще в молодому віці він переїхав із Македонії в Афіни, де став учнем Платона, іншого великого філософа (428–348 рр. до н.е.), який сам був учнем Сократа (470–399 рр. до н.е.), можливо, найвеличнішого грецького філософа античності. Сократ нічого не записував, але розпитував афінян про те, що вони цінують. Під час таких розпитувань часто виникало більше запитань, ніж відповідей, що вказувало на те, що усталені традиції насправді не відображають того, що є добрим для людини.

Платон, який написав багато діалогів, звертаючись до особистості Сократа як до свого головного героя, стверджував, що етику й цінності варто розуміти через ідею чеснот або стандарту досконалості в певних видах діяльності як керівництва стосовно способу діяти.

Наприклад, бути добрим капітаном означає гарантувати, що корабель не потрапить в аварію, що товари й люди на кораблі успішно прибудуть у порт і що судно залишиться придатним для подальших мандрівок. Однак коли справа доходить до загальнолюдських цінностей, ми говоримо про те, що означає бути не лише професіоналом, а й хорошою людиною.

Аристотель узяв основну ідею Платона про чесноти й спробував обґрунтувати її емпіричними спостереженнями; тому він застосував науковий підхід до з'ясування того, що є добро, а що є загальнолюдською цінністю. Аристотель зробив це, порівнюючи людей із іншими нелюдиноподібними тваринами та зіставляючи різні політичні спільноти. Отже, із погляду Аристотеля, зрозуміти чесноту людської особистості означає відшукати таку діяльність, яку вчиняють найкращі люди і яка робить їх щасливими. Він стверджував, що є два види діяльності, які відрізняють людей від усіх інших тварин: люди думають і люди живуть у політичних спільнотах. Ми дійсно знаємо, що інші тварини мають певну здатність до

критичного мислення, як-от інші примати й дельфіни. Ми також знаємо, що деякі інші тварини живуть у таких середовищах, які ми називаємо організованими політичними спільнотами, скажімо, примати, дельфіни і навіть мурахи.

Але жодні інші тварини не використовують мови, яка дає людям можливість критично мислити про те, що вони думають і роблять. Грецьке слово *logos* означає і мову, і думку, і саме це слово дає Аристотелеві ключ до пошуку добра й цінності для людської особистості. Люди визначаються комбінацією цих двох видів діяльності. Аристотель дійшов висновку, що найкращою людиною є той, хто займається двома видами діяльності – критичним мисленням і політикою. Він назвав перший набір дій інтелектуальними чеснотами, а другий набір дій – практичними чеснотами.

Аристотель вважав, що людей треба привчати до чеснот. Люди можуть бажати багатьох речей, які, на їхню думку, зроблять їх щасливими, як-от, скажімо, багатство, їжа, напої, секс або влада. На думку Аристотеля, кожне з них важливе, але всіма ними, якщо подумати, треба насолоджуватись у помірних кількостях, аби їх по-справжньому цінувати.

Загальнолюдські цінності можуть процвітати лише в разі використання нашої раціональності для мислення і створення спільноти, у якій заохочуватимуть мислення та цінуватимуть освіту (Шілдс, 2016 р.).

Підхід Менція

Другий підхід до відкриття загальнолюдських цінностей – зосередитися на історії та традиціях. Китайський філософ **Менцій** (372–289 рр. до н.е.) жив приблизно в той же час, що й Аристотель. Тоді як Аристотель був учнем Платона, який навчався у Сократа, Менцій був учнем великого китайського філософа Конфуція (551–479 рр. до н.е.). Дехто вважає, що Менцій навчався в онука Конфуція, хоча таку думку й заперечують. Менція іноді називають «другим великим ученим конфуціанства», оскільки він істотно розвинув та вдосконалив ідеї Конфуція.

Конфуцій, імовірно, найвідоміший китайський філософ, обстоював теорію моралі, засновану на чеснотах. Зокрема одна чеснота була найважливішою – *ren*, або доброзичливість до інших. Але таке співчуття було спрямоване не на всіх людей, а радше на тих, хто перебуває в певних соціальних системах, починаючи із сім'ї. Таким чином, бути доброю людиною означає розуміти своє місце в суспільстві і розуміти традиції та правила, що пов'язані із цим місцем. Центральний принцип Конфуція полягає в повазі до старших, повазі, яка надалі розвивається у повагу до лідерів суспільства. Такі стосунки перебувають у центрі уваги конфуціанської етичної і політичної думки.

Подібно до Греції Аристотеля, культура, у якій жив Менцій, мала добре розвинені соціальні, культурні та політичні структури. Стародавній Китай був квітучою політичною системою, хоча мав також свої проблеми. Дійсно, Менцій жив у період, який іноді називають періодом «воюючих царств» в історії Китаю, коли панували ворожнеча між династіями та політичні конфлікти. Як і Аристотель, Менцій народився в одному місці (сучасний Чжоучен, місто на сході Китаю), а потім переїхав до іншого місця та деякий час був урядовцем у Ці. У цій ролі він консультував уряд щодо вторгнення в іншу провінцію, Янь, яке вони все ж таки здійснили, хоча Менцій відмовився від своєї посади, адже правитель не впроваджував тих змін, які він пропагував.

Менцій адаптував учення Конфуція, запропонувавши чотири чесноти: доброзичливість, праведність, пристойність і мудрість. Сукупно ці чесноти більш детально пояснюють центральну чесноту Конфуція – доброзичливість, що веде до більш повної і всеосяжної теорії моралі. Проте, як і Конфуцій, Менцій вважав, що сім'я і суспільство формують основу цих чеснот. Щоб знайти ці чесноти, потрібно розуміти своє місце в суспільстві і поважати традиції. Менцій стверджував, що доброзичливість є найважливішою чеснотою, але він також вважав, що важливо розвивати ще й мудрість, аби

знати, як скеровувати таку доброзичливість. Ось тому він, як і Аристотель, приділяв велику увагу освіті (Ван Норден, 2017 р.).

Можна провести певні паралелі із вченням Аристотеля у тому, що саме вважати цінностями, проте є і деякі важливі відмінності. І Аристотель, і Менцій вважають здатність критично осмислювати людське життя центральним аспектом; для Аристотеля така здатність трансформується в інтелектуальні чесноти, а для Менція – у чесноту мудрості.

Однак філософи різняться своїми поглядами на важливість політики. Для Аристотеля практичні чесноти означають культивування таких умов життя, за яких можна брати безпосередню участь у політиці; можливо, це пов'язано з тим, що Аристотель жив у Давній Греції, де панувала демократія. Для Менція не так важливо, чи будуть задіяні в розбудові політики всі люди, хоча сам він, безперечно, брав у ній участь. Радше через соціальні та політичні контексти свого світу Менцій, як і Конфуцій, приділяв більше уваги повазі до старших і правителів, а також визнанню свого місця в суспільстві та сім'ї. А проте, обидва вважали, що людська особистість процвітає лише тоді, коли вона освічена.

Порівнюючи цих двох філософів, ми маємо змогу побачити, як можна дійти однакових висновків щодо загальнолюдських цінностей (цінність освіти й мудрості), але все ж таки не погодитися щодо інших (цінність безпосередньої участі в політиці або правління мудрих правителів). Можна також зауважити, як різняться методи пошуку істини у двох філософів; Аристотель прагнув спостерігати світ природи, аби дійти своїх висновків, тоді як Менцій із тією ж метою вивчав соціальний контекст.

Можна назвати й інших філософів із різних культур, які дійшли у своїх пошуках аналогічних висновків. Наприклад, арабський філософ **Аль-Фарабі** (872–951 рр.) зробив ті самі висновки, що й Аристотель, щодо взаємозв'язку природного світу та етики.

Діалектичний підхід

У сучасному взаємопов'язаному світі існує ще один спосіб пошуку загальнолюдських цінностей, який ми могли б назвати діалектикою. Цей метод передбачає участь у дебатах і діалозі з іншими людьми, які дотримуються різних поглядів, аби дійти певного консенсусу стосовно того, із чим ми всі погоджуємося. Одним із сучасних філософів, які обстоюють цей підхід, є німець Юрген Габермас (1929 р.). У молодому віці Габермас був мислителем-марксистом, але згодом відійшов від суворого марксизму, аби прийняти більш гнучку критичну теорію. Його зближення з групою філософів, які мешкали у Франкфурті, призвело до того, що філософа почали пов'язувати з Франкфуртською школою, яка прагнула поєднати критичне мислення про соціальні та економічні питання з визнанням демократичних принципів.

Габермас запропонував те, що він назвав «ідеальною мовленнєвою ситуацією», як спосіб відобразити процес етичного та політичного діалогу. Це уявний підхід до діалогу щодо складних питань, у якому всі люди однаковою мірою можуть обговорювати та обстоювати свої позиції. Мета такої ситуації – знайти консенсус, за допомогою якого спільнота отримає змогу просувати свої ідеї і цінності. Габермас писав про те, як сучасні демократії можуть застосувати цей підхід, об'єднуючи ролі законодавців і суддів; законодавчі органи надають простір для обговорення з питань прийняття законів, а судові органи надають простір для обговорення юридичних розбіжностей. Він також стверджував, що Європейський Союз є прикладом того, яким може бути міжнародний порядок, що призведе до мирної взаємодії держав та їх народів із метою просування певних цінностей.

Цей метод відрізняється як від наукового, так і від історичного. Замість того, аби покладатися на абстрактні наукові спостереження чи повагу до історичних традицій, діалектичний підхід пропонує формування просторів, у межах яких можна висловити розбіжності та різні політичні погляди для досягнення певного консенсусу. В основі підходу лежить припущення про те, що загальнолюдські цінності дійсно існують, але їх можна досягнути лише

через пошук майданчика для обговорення відмінностей. Окрім того, необхідно постійно відтворювати такі простори, аби гарантувати вирішення майбутніх розбіжностей (Бохман і Рейг, 2017 р.).

3. Загальна декларація з прав людини

Одним із прикладів того, як може працювати модель консенсусу, є спосіб у який відбулось створення Загальної декларації прав людини (ЗДПЛ). Права не можна ототожнювати з цінностями, оскільки вони висловлюють певний нормативний ідеал, який впливає з лібералізму. Однак в основі Загальної декларації прав людини лежать важливі цінності, як-от цінності людської безпеки, свободи слова та рівності. Такі цінності можна висловити мовою, яка відрізнятиметься від мови прав людини, проте вони є тим, що за суттю близьке до сукупності загальнолюдських цінностей.

Ще більш важливо, що процес створення Загальної декларації прав людини відображає модель консенсусу, описану вище. Загальна декларація прав людини була проголошена Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй у Парижі 10 грудня 1948 року.

Ідею такого документа запропонували на Генеральній Асамблеї 1946 року. Економічній і соціальній раді Організації Об'єднаних Націй (ЕКОСОП), одному з шести основних органів Організації Об'єднаних Націй, заснованому Статутом ООН 1946 року, було доручено розробити цей документ, і для цього Економічна і соціальна рада створила редакційний комітет під головуванням Елеонори Рузвельт. До редакційного комітету увійшли люди з усього світу, які представляли найрізноманітніші політичні, релігійні та ідеологічні переконання. У розробці проекту брала участь міжнародна комісія, організована Організацією Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО); завдяки зусиллям комісії було опубліковано книгу, у якій зібрано 20 есе про існування будь-яких загальних прав, авторами есе були інтелектуальні лідери з усього світу. До книги увійшли роботи деяких найвідоміших релігійних і філософських діячів того часу, включно з

Махатмою Ганді. Один з авторів, французький католицький філософ Жак Марітен, сказав про обговорення, проведені Комісією, таке:

«Розповідають, що на одному із засідань Національної комісії ЮНЕСКО, на якому обговорювали права людини, хтось висловив здивування, що деякі прихильники абсолютно протилежних ідеологій дійшли згоди щодо переліку цих прав. Так, сказали вони, ми домовляємося про права, але за умови, що ніхто не запитуватиме нас чому. Саме з цього «чому» починається аргументація» (Акерлі, 2017 р., стор. 135).

Загальна декларація прав людини – це невеликий документ із преамбулою і 30 статтями. Декларація не має обов'язкової юридичної сили, хоча вона містить формулювання, що були використані під час розробки двох юридично обов'язкових пактів про права людини, які постали в 60-х роках ХХ століття і які були підписані майже всіма країнами світу.

Декларація зосереджена на правах, але також підкреслює важливість гідності та цінності особистості. Сьогодні просування Загальної декларації прав людини – центральний напрямок діяльності Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ) (див. відео за посиланням: <https://www.youtube.com/watch?v=5RR4VXNX3jA>).

Але знову ж таки не варто забувати, що права – це не те саме, що й цінності. Проте ситуація демонструє нам, що можна досягти певного консенсусу щодо загальнолюдських цінностей, виражених у нашому випадку у вигляді прав.

Завдання: *Ознайомитися з текстом Загальної декларації прав людини*
<https://www.coe.int/uk/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights-full-version->